

DRAGUTIN ZAJC, NEUMORNI KULTURNI DJELATNIK (1909. - 1997.)

JELENA BOROŠAK-MARIJANOVIĆ

Hrvatski povijesni muzej

Matoševa 8

HR-10000 Zagreb

Pregledni članak

Review article

Primljeno/Received: 29.12.2007.

Prihvaćeno/Accepted: 29.12.2007.

Autorica je u radu opisala neumoran i agilan rad Dragutina Zajca, rođenog Križevčanina, poznatog kao "gospon Zajček". Rođen je u imućnoj obitelji ugostiteljskih djelatnika, čija je obiteljska gostionica bila često okupljalište križevačkih građana. U takvoj je sredini, bez formalnog srednjoškolskog obrazovanja, odrastao i izgrađivao svoj pogled na svijet. Zarana se uključio u društveni život Križevaca te postaje članom institucija i društava u kojima se njeguje hrvatska nacionalna svijest (član križevačkog Planinarskog društva "Kalnik", Hrvatskog pjevačkog društva "Kalnik" i Matice hrvatske) te je razvio snažan interes za sakupljanje umjetničkih predmeta i drugih starina. U poslijeratnom razdoblju prvi je knjižničar Pučke, tj. Gradske knjižnice te prvi upravitelj Križevačkog muzeja. Svojim marnim i upornim radom neumorni je kulturni djelatnik na području muzealne i konzervatorske službe 50-tih i 60-tih godina 20. stoljeća.

Ključne riječi: Dragutin Zajc, kulturni djelatnik, muzej, knjižničar, muzealac, konzervator, istraživač i promicatelj kulturno-povijesne baštine

Dragutin Zajc¹ rođen je u Križevcima 11. ožujka 1909. i među sugrađanima i suvremenicima bio je poznat kao "gospon Zajček".

U obitelji posjednika Tome i Julijane Zajec, uz Dragutina, rođeno je još dvoje djece (Milan i Jelkica)² koji su ranije umrli. Obitelj je, prema podacima iz posjedovnih listova,³ imala značajne zemljišne posjede, i to oranice zvane "Breg", livade na predjelu zvanom "Desetine" te kuću⁴ (u današnjoj Koprivničkoj ulici 6) s gospodarskim zgradama, velikim dvorištem i vrtom (cca 450 hvati).

Budući da je Tomo preminuo 1914., Dragutin je u ranom djetinjstvu ostao bez oca. Majka Juli-

jana preudala se za Mirka Matusa, istaknutog člana i tajnika Hrvatskog pjevačkog društva "Kalnik" koji je u kući Zajecovih vodio gostionicu "Graničar". U tom braku rođena je kćer Mira.⁵ Nakon što je Mirko preminuo 1922., poslove vođenja gostionice preuzela je supruga Julijana⁶ i vodila ih do kraja Drugoga svjetskog rata. U međuratnom razdoblju gostionica "Graničar" bila je mjesto gdje su se uz čašicu raznog pića sastajala različita društva i raspravljala o aktualnim političkim i društvenim događanjima. Gostionica⁷ je bila i okupljalište križevačkih građana različitih političkih uvjerenja, tj. članova pjevačkih, tamburaških i drugih društava, profesora i učenika križevačkih srednjih škola (Poljoprivredne i Gimnazije), te obrtnika i njihovih šegрта. U tom okruženju Dragutin Zajc je odrastao i izgrađivao svoj pogled na svijet.

1 U Matičnoj knjizi rođenih upisan je kao Dragutin Zajec. U službenim dokumentima dvojako se potpisivao: Zajec i Zajc. U knjizi državljana FNRJ 1947. upisan je kao Zajc, Dragutin. Prema zapisu u Matičnoj knjizi 1976. promijenio je prezime u ZAJC DRAGUTIN. Matični ured Križevci.

2 U posjedovnim listovima kao nasljednici poslije smrti oca Tome spominju se uz Dragutina i Milan i Jelkica.

3 Podaci o upisima iz katastarskih knjiga. Ured za katastar, Križevci.

4 Prema podacima iz katastarskih mapa kuća je sagrađena prije 1891., a Tomo Zajec ju je kupio 1897.

5 Mira Matus Bregeš, živi u Zagrebu u Opatičkoj ulici.

6 Majka Julijana (Julka) preminula je 1947.

7 O tome svjedoči spomen-ploča postavljena na Zajčekovoj kući u povodu 50. obljetnice osnivanja SKJ, a posvećena je Prvoj partijskoj konferenciji Kotara Križevci koja je u kući bila održana 1940. g.

Dragutin Zajc, fotografija iz sedamdesetih godina prošlog stoljeća

U rodnom je gradu pohađao pučku školu i gimnaziju koju nije završio. Svoj životni i radni vijek proživio je u Križevcima, na istoj kućnoj adresi, mijenjajući državnopravne zajednice, i to od crno-žute Monarhije, unitarne Kraljevine Jugoslavije, Nezavisne Države Hrvatske, Narodne Federativne i Socijalističke Jugoslavije do suverene i samostalne Republike Hrvatske.

Jedan od posljednjih muzealaca “starog kova” kao što su bili Vilim Leskošek u Trakošćanu, Ivica Sudnik u Samoboru i Antun Kozina u Krapini.

Predratno Zajčevo djelovanje

Zarana se uključuje u društveni život Križevaca te postaje članom institucija i društava u kojima se njeguje hrvatska nacionalna svijest. Godine 1927. postaje član Planinarskog saveza, a dvije godine potom Matice hrvatske.⁸ Aktivni je član HPD “Kalnik” od 1936. To je vrijeme njegovog druženja s utjecajnim križevačkim obiteljima (Kiepack, Šugh, Čikoš Sessija, Radić, Praunsperger, Hežman, Kovačević, Gregurić, Oštrić, Margulit, Pomper, Rogelj, Lempach, Bogović, Kmetić i drugim) te crkvenim dostojanstvenicima

križevačke Grkokatoličke biskupije (biskup Njarađi, grkokatolički vladika Gabrijel Bukatko i Janko Šimrak). Kroz ta druženja nadomjestio je nedostatak u obrazovanju koji nije stekao redovitim školovanjem. U tom smislu posebno je značajno druženje s uvaženim odvjetnikom Vladom Kovačevićem, sakupljačem dokumenta o hrvatskoj državnopravnoj tradiciji (*iura municipalia*), i liječnikom Franom (Franjom) Praunspergerom, koji je sakupio značajnu zbirku leptira.⁹ Pri tome je razvio snažan interes prema umjetnosti (glazba, teatar, pisana riječ) kao i za sakupljanje umjetničkih predmeta i drugih starina.¹⁰

Iako blizak idejama Hrvatske seljačke stranke,¹¹ u međuratnom razdoblju kao i u vrijeme Nezavisne Države Hrvatske držao se podalje od sudjelovanja u stranačkom političkom životu grada. O “Zajčekovu”, životu u Križevcima za vrijeme Drugoga svjetskog rata zna se jako malo, gotovo ništa.¹² Od osobnih dokumenta iz vremena nakon završetka Drugoga svjetskog rata sačuvana je samo otpusnica iz vojske Jugoslavenske armije (Komanda bjelovarskog područja) izdana 3. lipnja 1945. Krajem 1948. mobiliziran je sa zadatkom prikupljanja svjedočanstava o Narodnooslobodilačkoj borbi (NOB-i) u Križevcima i okolici. Polovicom sljedeće godine postaje službenikom u Narodnooslobodilačkom odboru (NOO) Križevci i nastavlja s poslovima sakupljanja pisanih dokumenata i materijalnih svjedočanstava o partizanskom ratu, poslovima promidžbe upisa narodnog zajma i otkupa žita. Boraveći na terenu usput zapisuje podatke o narodnim običajima, sakuplja etnografsku građu i sagledava stanje očuvanosti sakralnih objekata.

⁸ Dragutin Zajc upisan je kao posjednik, te godine Matica hrvatska u Križevcima broji 36 članova,

⁹ Još se i danas živo sjećam kutija sa šarolikim leptirima koja sam kao učenica Osnovne škole “Vladimir Nazor” (1957.-1965.) gledala u školskom hodniku. (O. a. Jelene Borošak Marijanović)

¹⁰ Valja upozoriti da priče o druženju D. Zajca s Franom Gundrumom Oriovčaninom, gradskim fizikom, muzejskim povjerenikom i sakupljačem starina nisu utemeljene jer Gundrum umire 1919. kada Zajc ima deset godina, ali je Gundrumova supruga darovala neke starine, poput kulte zmije, snimku koje je učinio V. Palošika u Gradskom muzeju Križevci.

¹¹ O povijesti HSS u Križevcima vidi opširnije: Ivan PEKLIĆ, *Hrvatska seljačka stranka u križevačkom kraju 1904.-2004.*, Križevci 2004.

¹² Nema povijesnih vrela koji bi pomogli u tom sagledavanju, a izblje-djela su i sjećanja njegovih malobrojnih živućih suvremenika.

Poslijeratno Zajčevo djelovanje

Naredbom Ministarstva prosvjete Federativne Demokratske Hrvatske, Odjela za narodno prosvjećivanje, 25. srpnja 1945. osnovan je u Križevcima Prosvjetni aktiv mjesnog odbora unutar kojega je djelovao Odbor za narodno sveučilište. Budući da mu je zadatak bilo organiziranje predavanja te raznovrsne kulturne i prosvjetne aktivnosti 1948. osnovana je narodna (pučka) knjižnica i čitaonica. Kao ustanova Gradskog narodnog odbora objedinila je fond bivše Hrvatske čitaone, Pučke knjižnice i radničke čitaonice.¹³ Smještena je u Hrvatskom domu (tzv. Domu kulture); u jednoj prostoriji nalazila se knjižnica, u drugoj čitaonica, a treća prostorija služila je za uvježbavanje literarnih i dramskih sekcija te za igranje šaha. Povremeno su održavane i izložbe knjiga. Narodna knjižnica i čitaonica tada djeluje, bez stalno zaposlenog knjižničara, u sastavu Kluba kulturno-prosvjetnih radnika.¹⁴ To je i vrijeme kada Klub od Narodnog odbora Općine (NOO) Križevci traži stalno zaposlenog knjižničara sa željom uređenja knjižnice te opskrbljivanja čitaonice novinama i časopisima. Nakon kratkog prekida rada 1. veljače 1952. knjižnica je ponovno počela s radom te dobila u potonjih pet godina stalnog knjižničara u osobi Dragutina Zajca. Ubrzo je upravni odbor Kluba (5. veljače 1952.) imenovao dvočlanu komisiju za "knjižnicu, čitaonicu, dramske priredbe i muzej" koja je trebala pratiti sređivanje knjižnice i čitaonice, te otvaranje muzejskih zbirki, odnosno muzeja. U Zajčevom vremenu djelovanja knjižni je fond inventariziran, ali se knjižnicom koristio relativno mali broj korisnika. Po mišljenju onodobnih članova Kluba kulturno-prosvjetnih radnika glavni razlog tomu bio je neodgovarajući prostor te višekratno seljenje knjižnice. Rješenjem NOO Križevci 30. siječnja 1956. Pučka knjižnica i čitaonica djeluje kao samostalna kulturno-prosvjetna ustanova. Za odvijanje knjižničarske djelatnosti predviđena su

radna mjesta: upravitelj knjižnice, knjižničar i pomoćni radnik; sva radna mjesta nisu popunjena do rujna 1960. Knjižnicom je do 1960. upravljao Upravni odbor koji je donio 23. ožujka 1957. "Pravilnik o radu" i učlanjuje knjižnicu u "Savez knjižnica i čitaonica Hrvatske". Odlukom Skupštine općine Križevci 10. srpnja 1961. Gradska knjižnica i čitaonica pripojena je Narodnom sveučilištu u okviru kojega djeluje kao samostalna Radna jedinica pod nazivom Knjižnica i čitaonica Križevci, a njome upravlja komisija koja je u sastavu Odbora Narodnog sveučilišta.

Zaposlenjem u knjižnici, upravo poslovi na organiziranju djelovanja knjižnice i čitaonice te osnivanje muzeja, utjecali su na Zajca da djeluje u skladu sa svojim afinitetima i sviješću usmjerenom k potrebi očuvanja kulturno-povijesne baštine. Ta osobina "Zajčekove" ličnosti naročito je došla do izražaja tijekom 1952. na poslovima vezanim uz osnivanje i otvaranje muzeja za javnost, koji je bio treći pokušaj te vrste.¹⁵ Muzej je 6. ožujka 1952., prigodnim govorom, svečano otvorio tajnik općine Antun Pavelić, u povodu 700-godišnjice proglašenja Križevaca slobodnim kraljevskim gradom. Nalazio se u zgradi bivšeg Hrvatskoga doma; dvije odijeljene prostorije i jedno malo spremište određeni su za muzej "gdje je zasad postavljena uspjela kulturno-historijska izložba, koja predstavlja čvrsto jezgro budućeg muzeja".¹⁶ Autori tog postava,¹⁷ kao i većine muzejskih postava u Hrvatskoj otvorenih 50-tih godina prošloga stoljeća, su Zdenka Munk i aka-

13 Povijest knjižnice vidi opširnije: Marjana JANEŠ-ŽULJ, Petar DELIĆ, Gradska knjižnica "Franjo Marković", Križevci 1838.-1998., Križevci 1998. (Knjižnica je 23. ožujka 1957. registrirana pod nazivom Gradska knjižnica i čitaonica.)

14 Godine 1951. osniva se Klub kulturnih i prosvjetnih radnika (KKPR) sa zadaćom da radi na narodnom prosvjećivanju i kulturnom i obrazovanju. Klubu su bile dodijeljene prostorije u Narodnom domu koji se sve češće počinje nazivati Domom kulture (danas Hrvatski dom).

15 Opširnije vidi: Mladen Medar, "Dva pokušaja osnutka muzeja u Križevcima", Muzejski vjesnik, Glasilo muzeja sjeverozapadne Hrvatske, broj 17/1994. (Prvi pokušaj osnutka bio je 1934. Potaknuo ga je odbor Društva prijatelja grada među kojima su bili viđeniji građani - Mato Ciglar, Dane Smičiklas, Branimir Detoni, Zdenko Hiršl i Ljerko Mitrović. Sljedeće dvije godine trajalo je među građanstvom intenzivno sakupljanje predmeta za muzej. Nažalost do ostvarenja nije došlo, a predmeti sakupljeni marom entuzijasta prodani su negdje u Zagrebu. O tom pokušaju pisali su *Obzor* i *Narodna starina* 1934. Drugi pokušaj zbio se 1945., odnosno 1946. Na temelju uputa Ministarstva prosvjete NRH od 1. listopada 1945. br. 11918 Prosvjetni odjel Okružnog narodnog odbora Bjelovar poslao je Kotarskom i Gradskom odboru dopis u kojem se daje osim uputa za vođenje i sastavljanje ljetopisa škola zatraži od profesora Petra Ljubića da predloži (sugerira) osnutak neke vrste gradskog muzeja ili galerije. Prema odobrenju od 27. IV. 1946. Muzej je trebao biti smješten u dvorcu Kiepatch. (Opširnije vidi: Z. Zomen katalog izložbe o Kiepatchima.)

16 Zdenka Munk, "Muzej u Križevcima", *Vijesti muzealca i konzervatora Hrvatske*, br.3/1952, Zagreb, 1952.

17 Detaljan opis postava s fotografijama objavio je Predrag Grdenić, rođeni Križevčanin i dugogodišnji direktor Tehničkog muzej u Zagrebu, u radu "Muzej grada Križevaca" u VMK br. 3/1953.

demski slikar Edo Kovačević. Postav Križevačkog muzeja ostvaren je upravno zahvaljujući sakupljačkoj aktivnosti Dragutina Zajca.¹⁸ Radilo se o predmetima iz povijesti križevačkih cehova, etnografskoj građi, te fragmentima kulturno povijesnih spomenika (sakralna i profana arhitektura) iz križevačke okolice od kojih je dobar dio muzeju darovao sam Zajc ili pak utjecao na sugrađane da poklanjaju muzeju.¹⁹

Neumorni kulturni djelatnik

O Zajčevom djelovanju na području muzealne i konzervatorske službe 50-tih i 60-tih godina 20. stoljeća i njegovom radnom statusu najviše obavijesti možemo dobiti na temelju članka objavljenih u VMK²⁰ o djelovanju Varaždinske podružnice Društva muzejsko-konzervatorskih radnika Narodne Republike Hrvatske kojoj su pripadali Križevci; Zajc se u tim člancima navodi "upraviteljem muzeja u Križevcima". Također i sačuvanoj personalnoj dokumentaciji.²¹ Spoznajemo ga kao vrijednog kustosa koji djeluje u skladu s naputcima državne vlasti.²²

Nedostatan i neodgovarajući prostor za kvalitetnije djelovanje muzeja djelomično je riješen uređenjem stare barokne kuće Karas (uređenje zgrade počelo je 1958.). Gradski muzej otvoren je 6. svibnja 1961. povodom proslave 20-godišnjice narodnog ustanka. Tom je prilikom predsjednik

općine August Šket simbolički predao ključeve zgrade Dragutinu Zajcu.²³ Postav je ostvaren u suradnji sa likovnom grupom učenika križevačke Učiteljske škole pod vodstvom Valentina Puževskog; od kojih su neki postali priznati likovni umjetnici (poput naivca Josipa Generalića,²⁴ Josipa Turkovića i Ive Friščića). U novom prostoru ostvarene su i veće mogućnosti suradnje Zajčeka, tada kustosa i ravnatelja muzeja, s darovitim učenicima križevačkih osnovnih i srednjih škola zainteresiranih za kulturnu povijest Križevaca i okolice.²⁵ Donošenjem muzejskog zakona o vođenju inventarnih knjiga muzejskih predmeta (1958.) Zajc počinje s inventarizacijom muzejskog fundusa; sam je u knjigu inventara upisao oko 1.000 muzejskih predmeta (arheološka zbirka-otkup i dar učitelja arheologa amatera Dukića iz Dubovca, predmeti umjetničkog obrta, cehalije, arhivski spisi gradskog poglavarstva) od kojih se dobar dio sada nalazi u stalnom postavu.

Upraviteljem muzeja Zajc je imenovan 1960. i na toj je dužnosti do 1963. kada Gradski muzej ulazi u sastav Narodnog sveučilišta. Zajc je prema novom pravilniku raspoređen na radno mjesto voditelja muzejske zbirke s pola radnog vremena u muzeju i pola radnog vremena na poslovima knjižničara. U skladu s tom sistematizacijom radio je pri Narodnom sveučilištu sve do umirovljenja 30. lipnja 1976.²⁶

Kroz cijelo vrijeme svog djelovanja uspješno se okušao i na poslovima konzervatora. O tom djelovanju svjedoče putne bilješke Anđele Horvat koja zapisuje da "poslove osnovne evidencije spomenika kulture u Križevcima 31. V. 1954. za potrebe Konzervatorskog zavoda u Zagrebu obavlja sa konzervatorom prof. Jožom Ladovićem i

18 O tome piše i Grdenić "...muzej je uspio neumornim zalaganjem i nesebičnim radom svojeg upravitelja Zajec Dragutina sabrati uz pomoć građana i naroda onog kraja... brojne predmete od historijskog, umjetničkog i folklornog značaja".

19 Vidi Antun Bauer, Vodič "Muzeji i arhivi", Zagreb, 1957., 28. - navodi "...od 1600 predmeta izloženo je svega 150".

20 VMK Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, izdaje Muzejsko F društvo Hrvatske I Društvo konzervatora Hrvatske (VMK).

21 Potvrda Konzervatorskog zavoda NRH, Zagreb, Opatička 10 (Br. 01-624) od 17. 12. 1958."službeno se potvrđuje da drug Zajec Dragutin vrši dugi niz godina sa velikim zalaganjem i stručnom spremom mnoge zadatke povjerene mu od Konzervatorskog zavoda u vezi sa zaštitom spomenika kulture u gradu i kotaru Križevcima i da uzorno rukovodi povjerenim mu gradskim muzejem". Potvrda se izdaje u svrhu reguliranja službeničkog odnosa. Zatim Rješenje NOO Križevci od 6. VII. 1961. Br. 3629 u kojem stoji da "...nalazi se na dužnosti upravitelja Gradskog muzeja u Križevcima; Dokument Narodnog sveučilišta Križevci, od 7. I. 1967. br. 14 Molba da mu se na temelju Potvrde Konzervatorskog zavoda br. 01-624 od 17. 12. 1958. prizna srednja stručna sprema) "za moj 17. godišnji rad u muzejskoj ustanovi kojoj sam i osnivač. Službenički status.

22 U članku "Ekipni obilazak muzeja i odjela NOB u Hrvatskoj" u VMK br.1/1954. navodi se da se u Križevačkom kotaru izvršilo istraživanje terena vezano uz spomenike NOB-e., što je obavio Zajc.

23 Opširni članak s fotografijama postava objavio je Franjo Buntak pod naslovom "Otvorenje Gradskog muzeja u Križevcima u novim prostorijama" u VMK br. 6/1961.

24 Kao učenik Učiteljske škole imao svoju prvu izložbu u Križevačkom muzeju 1954.

25 Organizira obilazak kulturno povijesnih spomenika i prirodnih znamenitosti Križevaca i okolice. Danas se taj vid nastave naziva "nastava u prirodi".

26 Potrebno je istaknuti da je značajnu ulogu u muzejskom djelovanju do 1964. imao muzejski savjet od tri člana (dva člana su predstavnici Skupštine općine, a jedan član je iz redova prosvjetnih djelatnika). Šezdesetih godina prošloga stoljeća to su: predsjednik Valentin Puževski, prof. i meteorolog dr. Ivo Košćević i profesorica na križevačkoj Gimnaziji Štefica Delić.

upraviteljem Križevačkog muzeja Dragom Zajecom". Istodobno je revno pratio na terenu što se događa sa križevačkim spomenicima profane i sakralne arhitekture, s ostacima bedema, kako se izvodi modernizacija i adaptacija zgrada i drugo.²⁷ O tom angažmanu²⁸ svjedoče zabilješke u okviru rasprava objavljenih 1993. u Umjetničkoj topografiji Hratske - Križevci grad i okolica.

PRILOZI

Planinarsko društvo "Kalnik"

Sa 18 godina (1927.) postaje član društva. Članstvo u Saveznom planinarskom udruženju potvrđuje Članska knjižica Planinarskog saveza Hrvatske broj 17 iz 1949. i njegova Članska knjižica Planinarskog saveza Jugoslavije iz 1956. izdana je pod registarskim brojem 101366. Članska iskaznica, ispunjena žigovima planinarskih domova, svjedoči o obilasku mnogih planinskih vrhova i sletova te o smještaju u planinarske domove po Austriji, Sloveniji i Hrvatskoj. Gotovo 60 godina je sudjelovao u radu Upravnog odbora planinarskog društva "Kalnik". Kao član i planinar aktivno je sudjelovao 1935. u izgradnji Planinarskog doma²⁹ na Kalniku, te u njegovoj obnovi nakon Drugoga svjetskog rata i dogradnji 1957.³⁰

Matica hrvatska

Svjetonazor i nacionalna svijest došli su do izražaja pri članstvu u Matici hrvatskoj koje datira od 1929. kada je Matica hrvatska u Križevcima imala 36 članova. Obnovom djelovanja i rada 1965. istaknuti je član, a u razdoblju 1968. do 1972. obnašao je dužnost blagajnika. Prostorije

27 Godine 1953. piše dopis Konzervatorskom zavodu u Zagrebu da se "stara barokna vrata" na zgradi bivše županije zamjenjuju novima iako su zaštićena kao kulturno povijesni spomenik. (Podatak autorica dao Vladimir Palošika).

28 Npr. zabilješka na str. 131: On je (Zajc o.a.) 1955. fotografirao temelje južnih gradskih vrata prilikom polaganja asvalta na trgu..

29 Dom je projektirao arhitekt Stjepan Planić s kojim je Zajc razvio prijateljske veze o čemu svjedoče Planićevi upisi u knjigu gostiju.

30 Uz njega su angažirani njegovi prijatelji i suradnici: Dr. Ivo Pomper, Željko Kržek, Pšerhof, Branko Jagar bliski prijatelji i česti gosti u njegovoj klijeti u Greberancu.

Gradskog muzeja bile su mjesto čuvanja dokumentarne građe.³¹

Hrvatsko pjevačko društvo Kalnik

Članom društva postaje 1936., a sljedeće godine član je muškog i mješovitog zbora. Od 1939. pjeva kao tenor u crkvenom zboru. Istaknuo se kao organizator brojnih društvenih čajanki i zabava. Organizirao je također koncerte izvan Križevaca. Godine 1970. Bio je izabran za počasnog člana HPD Kalnik.

Knjiga gostiju "Zajčekove kleti"³² - "Spomenica"

Za stvaranje povijesne slike o društvenom životu Križevaca a dijelom i Hrvatske vrijedne podatke možemo naći u Knjizi zapisa gostiju³³ - tvrdo ukoričenoj i u platno uvezanoj bilježnici većeg formata koja se nalazila u Zajčekovoj klijeti u Greberancu i u koju su se upisivali njezini gosti. Ti zapisi osim prigodničarskih riječi zahvale domaćinu sadrže i kratke zabilješke o kulturnim, političkim i društvenim događanjima. Na naslovnici je utisnut zlatnim slovima natpis: SPOMENICA. Spomen knjigu gostiju svoje klijeti D. Zajc je "otvorio" 12. kolovoza 1944., dan uoči otvorenja, napisavši na prvoj stranici prigodnu pjesmicu.³⁴ Klijet je sagrađena tijekom 1943. i 1944., gradio ju je Petar Jerbić, o čemu postoji zapis njegove kćeri Zore Jerbić-Šušković.³⁵ Prema običajima klijet je blagoslovio mladomisnik vlč.

31 Valja naglasiti da ogranak Matice hrvatske u Križevcima nije imao svoje prostorije pa su se sastanci održavali u prostoru Muzeja. Godine 1972., nakon gušenja Hrvatskog proljeća, Služba unutrašnjih poslova (SUP), odnosi dokumentaciju Ogranka Matice hrvatske u Križevcima koja nikada nije vraćena.

32 Sadržaj Knjige opširno donosi Z. Homen: Dragutin Zajc (1909.-1997.) osnivač i prvi ravnatelj križevačkog Muzeja, posjednik i mecena, planinar, pjevač HPD-a "Kalnik" i katedralnog zbora, član Matice hrvatske, kolekcionar, knjižničar, turistički vodič, društveni djelatnik, Gradski muzej Križevci, 2007., katalog izložbe u povodu Međunarodnog dana muzeja 18. svibnja.

33 Danas se čuva u Gradskom muzeju Križevci. Muzeju ju je poklonila 2005. g Mira Matus-Bregeš, sestra D. Zajca.

34 I ak je klet ta mala /Al je srca puna /Za svakog priatelja /Za gosta kak i kuma /Tu bu našel prijateljstvo /Vsaki poštenjak /Domorodcov i pajdašov /Naj bu čelinjak ! Ispod pjesmice je njegov potpis, a u dodatku stoji: Vu Mirkovcu, 12. VIII. 1944.

35 Ona je 19. studenog 1978. u knjigu uz potpis zapisala: "Kćer oca Petra Jerbića, koji je ovu klijet napravio u teškim danima 1943."

Franjo Rogelj uz sudjelovanje 35 članova HPD "Kalnik" 13. kolovoza 1944.³⁶

Stranice u bilježnici, bez crtovlja, podijeljene su na tri rubrike s naslovima: dan-dogodovščina-pripisek, osim zapisa u navedenim rubrikama na nekoliko mjesta sadrže crteže olovkom s motivima božićnih i novogodišnjih čestitki, izgleda klijeti (koja nije zadržala originalni izgled do danas) i okolnog pejzaža. Prema crtežu na pročelju klijeti stajao je natpis: *Puti ze kleti gerbavi su je*. Najčešće se kao autor crteža javlja Vlado Srimšek.³⁷ Zapisima je ispunjeno 135 stranica, vremenski obuhvaća razdoblje od 1944. do posljednjega zapisa Ive Mimice 5. svibnja 1982.³⁸

Zapravo, od 1974. sve se rjeđe odlazilo u klijet, a u koliko se i dolazilo sve se manje zapisivalo, a zapisi su sve kraći, bez inspiracije!

Jedna od njezinih zanimljivosti svakako su potpisi, odnosno imena čak 61 učitelja, nastavnika ili profesora koji su rođeni ili radili u Križevcima, a većina od njih bili su višekratni gosti klijeti u Greberancu.³⁹

Kronološki zapise možemo grupirati na više razdoblja. Prvo obuhvaća razdoblje od 1945. do 1955. u kojem jedan uži krug prijatelja proslavlja blagdane u duhu narodnih običaja tijekom crkve-

ne godine (Badnjak, Božić, Silvestrovo, Sv. tri kralja, blagdan Sv. Vurija)⁴⁰ i druge crkvene blagdane kao i narodne običaje vezane uz radove u vinogradu (Vincekovo, Miholje, Martinje). Također ne ostaju ni zaboravljeni njihovi imendani i rođendani. Pritom se blagovalo jelo koje je u duhu križevačke kulinarske tradicije pripremao sam Zajček i bilo po pravilu popraćeno prigodnim zdravicama na kajkavštini. Međutim, prema sadržaju prigodnih riječi i imenima upisanih gostiju od 1952. nadalje postupno se osjeća dolazak novog vremena s drugačijim društvenim strukturama i svjetonazorom koja se involviraju u "staru gardu prijatelja" Zajčekove klijeti širi se krug gostiju drugog svjetonazora. U klijeti se počinje slaviti Dan žena, Prvi maj, Dan mladosti, počinju se održavati i sindikalni sastanci, osim kartanja uvode se novi oblici zabave - pa se pleše ča-ča-ča, jelovnik se obogaćuje novim jelima, ali i dalje se nazdravlja domovini i hrvatstvu. Zanimljivo je spomenuti da se na stranicama Knjige gostiju pronalaze kratke zabilješke značajne za razvoj grada i njegovih institucija. Tako je na 72. str. 9. 10. 1952. zapisana odluka gradskog rukovodstva⁴¹ da se treba sagraditi bazen gradskog kupališta, a godinu dana kasnije 20. 12. 1953. čitamo zapis: "Današnjim danom su u ovoj klijeti udareni temelji osnivanja vodovoda za grad Križevce". Ili, na str. 97 s nadnevkom 23. VII. 1964. uz skicu zgrade buduće VPŠ (Više poljoprovredne škole) potpisani su gradski čelnici: Vaso Ostojčić - predsjednik općine, Rudolf Kahlina - sekretar OSK, Vlado Srimšek - partijski sekretar, dr. Ivo Pomper - pravnik, Emil Jelić - direktor GP "Radnik", dr. Branko Gjurašin i dr. Roman Gračan profesori Više poljoprivredne škole. Drugo razdoblje traje od 1960-tih do početka osamdesetih godina a obilježava ga dolazak sve većeg broja gostiju iz redova hrvatskih intelektualaca, naročito vodećih ljudi iz Matice hrvatske koji posjećuju Križevce u okviru svoga djelovanja, te kulturnih i turističkih manifestacija. Uz njih, česti su gosti u klijeti pripadnici druge i treće generacije Zajče-

36 Prisutni su bili: Slavko Šoštarko, Marko Kurtanjek, Katica Baštek, Ankica Pavić, Radica Šoštarko, Božo Šoštarko, Dragica Golubić, Micika Stuparić, Mijo Pavišić, svećenik, Draga Stipčić, Marijan Mihačić, Ivan Rogelj, Josip Valjak, svećenik, dr. Vlado Crnčić, Dragutin Gršćić, Lujo Gračanin, Vasilije Davosir, Matija Pavić, Slavoljub Majcen, Lazar, Ivo Gregurić, Nada Petranović, Iva Rogelj, Milan Belovotić, Vlado Senko, Vinko Kunder, Ljudevit Lepčić, Rade Rogelj, Stjepan Golubić, Franjo Stuparić, Marika Davosir, Ivan Majcen, Ivan Baštek.

37 Vlado Srimšek, kasnije direktor Gradskog muzeja naročito značajan za djelovanje križevačke likovne galerije, povjesničar umjetnosti, i priznati slikar.

38 A godine 1986. potpisala su se dva gosta.

39 Ivo Kmetić, Danica Kmetić, Savica Ferkić, Ljubica Harča, Zlata Vuković-Rogin, Željko Jurmanović, Alica Močnik-Jurmanović, Željko Kržek, Ivan Vitek, Nada Senko Muretić, Drago Grganić, Mihovil Leščić, Franjo Kuzel, Srimšek Vlado, Palma Jagar, Branko Jagar, Janko Mihalić, Jerka Ungerer, Božena Kovačević, Valentin Puževski, Mira Vinceković, Ivan Veble, Zlatko Filipaj, Smilja Isajlović- Splavski, Ivka Gudić, Tatjana Motika, Štefica Cimić- Delić, Petar Delić, Neda Bendelja, Ante Krmptić, Branko Gjurašin, Roman Gračan, Jadranka Puzak, Genoveva Jagar, Ljerka Koščak, Ivančica Celovec, Jožef Kiralj, Božo Frbežar, Ivanka Konfic, Lijerka Končurat, Božo Muretić, Stjepan Toth, Martin Samec, Vladica Samec, Zrinka Grubišić, Ivo Flok, Višnja Gverić, Bruno Kovačić, Vilim Ivanek, Evelina Jelić, Zora Jerbić-Šušaković, Josip Pitner, Josip Karlo, Krešimir Mandić, Marija Papić, Zvonko Posavac, Miroslav Vaupotić, Ivo Koščević, Marija Babić, Mirko Babić, Ivo Mimica i Drago Kišpatić.

40 Klijet se nalazi u blizini kapelice Sv. Vurija (Ulricha), koji se slavio 4. srpnja. U knjizi su na više mjesta upisani prigodni stihovi proslave sv. Vurija.

41 Potpisani su: M. Višnjic predsjednik općine, A. Pavelić tajnik općine, Richter Zvonko, Konfic Ivo, Novosel Štefica, dr. Pomper, Franc Kovačić.

kovih prijatelja iz međuratnih i prvih poslijeratnih godina - iz obitelji dr. F. Praunspergera, dr. Ive Pompera, Ive Košćevića i obitelji Bogović.

Svakako jedni od najdražih gostiju bili su dugogodišnji prijatelji i kumovi profesori Štefica i Petar Delić. Profesor Delić upisivao bi se ovisno o okolnostima i društvu kao: šofer, matičar, Sinjanin, *kum Delić, prosvjetitelj puka i dece križevačke, kao kmet, pjevajući u klijeti s gazdom Zajčekom: Škrlaček za vuho /Za pantlekom cvet /Pa kaj mi gdo more /Ja vsaku smem glet.*

Umjesto zaključka

Svoj posao djelatnika u kulturi ostvarivao je kao knjižničar, voditelj muzejske zbirke, konzervator, arheolog amater/organizator arheoloških iskopavanja ali i pedagog koji se uključuje u obrazovne procese, kroz suradnju sa profesorima i nastavnicima križevačkih srednjih škola obrađujući teme iz daljnje ili bliže povijesti Križevaca i okolice. U skladu s nastavnim temama organizira nastavu na terenu - obilaženje lokaliteta, priređuje edukativne izložbe u povodu obilježavanja značajnih povijesnih događaja. Također organizira stručna putovanja i posjete drugim muzejima u skladu s nastavnim temama. Posebno uspješna suradnja bila je sa Srednjom poljoprivrednom školom i nastavnicom Verom Toth koja je začetnica prvih ekoloških akcija u Križevcima.⁴² Suradnja škola, tj. njihovih nastavnika i učenika s muzejom je obostrana. Učenici se aktivno uključuju u rad na izložbama i muzejskim publikacijama.

Njegovo opće društveno javno djelovanje postaje još raznovrsnije osnivanjem križevačkog Turističkog saveza 1956. Inicijator je različitih akcija koje su bile poduzimane u suradnji s brojnim novinarima koje su trebale pridonijeti napretku kulture stanovanja i života te popularizaciji grada i njegovih povijesnih vrijednosti.

Iako je Zajčevo tridesetogodišnje javno kulturno i društveno djelovanje ostalo skromno zabi-

lježeno u dokumentima, koji svjedoče o povijesti grada i njegovih institucija, nije umanjen njegov stvarni doprinos u osnivanju i djelovanju kulturnih institucija u Križevcima. Pritome je značajno njegovo djelovanje u muzeju, knjižnici te pri zaštiti i očuvanju kulturno-povijesnih spomenika Križevaca i okolice. Iako je za sobom ostavio samo nekoliko objavljenih radova, oni svojom tematikom svjedoče o bogatoj križevačkoj kulturnoj i povijesnoj tradiciji te o njegovom svjetonazoru. Godine 1960. objavio je brošuru "O postanku Križevačkih štatuta" u izdanju Gradskog muzeja, u kojoj na popularan način opisuje povijest štatuta. Iste godine objavljuje "Povijesno turistički vodič kroz križevačku okolicu" u izdanju Planinarskog društva "Kalnik".⁴³ Bio je član redakcijskog odbora Križevačkog zbornika I. objavljenog 1970-te i dvaju reprint izdanja "Križevačkih štatuta" (1973. - 1989.).

Budući da se u to vrijeme u križevačkoj sredini znalo čuti "kako Zajček zapravo nema nikakve stručne završene škole za posao koji obnaša" sumnjičavo se gledalo na njegovu predanost u sakupljanju najrazličitijih spomenika koji svjedoče višestoljetnu povijest prostora, koji uz Varaždin i Zagreb predstavlja jezgru u formiranju hrvatske nacionalne svijesti u vrijeme Ilirskoga pokreta što je Zajček zasigurno spoznao družeći se sa dr. Vladom Kovačevićem, dr. Franom Praunspergerom i Milenom Šugh.⁴⁴ Neki su bili skloni minorizirati njegov doprinos u djelovanju kulturnih institucija i očuvanju kulturno povijesnih spomenika Križevaca koji su "stradavali" uslijed snažnog građevnog zamaha poslije 1945., i to naročito prodorom suvremene arhitekture od 1955. do 1965. (Zaboravljalo se pritom da je u to vrijeme u Hrvatskoj, pogotovo u manjim gra-

⁴² Cvjećarski smjer priredio je izložbu cvijeća u Galeriji. Sedamdetih godina prošlog stoljeća učenici toga smjera aranžirali su stolove u hotelu za proslavu Martinja.

⁴³ Posebnu vrijednost tom rijetko sačuvanom vodiču daju crteži u tušu koje su kao ilustracije nacrtali učenici Stjepan Pomper, Zlatko Frkić i Danica Zahradka pod vodstvom profesora Ive Oblaka, a oni su plod snažne suradnje Muzeja s likovnim grupama. U tom smislu valja spomenuti suradnju Muzeja i likovne grupe pod vodstvom prof. Pompera na izradi udžbenika likovne umjetnosti Jadranke Damjanov. Također Zajčevom zaslugom Muzej surađuje s osnovnim školama na priređivanju izložbi učeničkih ručnih radova i slično.

⁴⁴ Druženje s Milenom Šugh-Štefanec (1884.-1957.) sopranisticom, i prvakinjom zagrebačke opere, s izraženim hrvatskim nacionalnim osjećajem (zbog čega je bila otpuštena 1929.) zasigurno je pridonijelo razvijanju Zajčeve ljubavi prema operi i opereti i njegovim čestim posjetima tim predstavama u Zagrebu i Grazu.

dovima, bilo malo obrazovanih ljudi za obnašanje poslova kustosa i konzervatora koji su poslove obavljali stručno ne gledajući na radno vrijeme ili vremenske prilike.)⁴⁵

Zahvaljujem Štefeci Delić, umiroljenoj profesorici povijesti na svesrdnoj stručnoj pomoći oko pisanja sručnog Đlanka Dragutin Zajc...

Izvori i literatura

ZBIRKA osobnih dokumenta D. Zajca, Gradski muzej Križevci, dar Mire Matus-Bregeš, sestre.

RUKOPISNE zabilješke Petra i Štefice Delić o djelovanju križ. kulturnih institucija.

Z. HOMEN, Uz 40-tu obljetnicu križevačkog muzeja, Muzejski vjesnik, Glasilo muzeja sjeverozapadne Hrvatske, br 15/1992.

Z. HOMEN, In memoriam Dragutin Zajc (1909.-1997.), Muzejski vjesnik, glasilo muzeja sjeverozapadne Hrvatske, br. 20/1997. u povodu 18. svibnja Dana muzeja.

Z. HOMEN, Dragutin Zajc (1909.-1997.) osnivač i prvi ravnatelj križevačkog Muzeja, posjednik i mecena, planinar, pjevač HPD-a "Kalnik" i katedralnog zbora, član Matice hrvatske, kolekcionar, knjižničar, turistički vodič, društveni djelatnik, Gradski muzej Križevci, 2007., katalog izložbe

F. HUSINEC, Dr. Fran Gundrum Oriovčanin, Matica hrvatska Križevci, 2001.

R. HUSINEC/Petar DELIĆ, To je Hrvatsko pjevačko društvo "Kalnik" Križevci 1899-1992., Križevci, 1992.

M. MEDAR, Dva pokušaja osnutka muzeja u Križevcima, Muzejski vjesnik, glasilo muzeja sjeverozapadne Hrvatske, br. 17/1994.

I. PEKLIĆ, *Hrvatska seljačka stranka u križevačkom kraju 1904.-2004.*, Križevci 2004.

M. JANEŠ-ŽULJ, P. DELIĆ, *Gradska knjižnica "Franjo Marković"*, Križevci 1838.-1998., Križevci 1998.

KRIŽEVCI grad i okolica, Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1993.

VIJESTI muzealaca i konzervatora Hrvatske, izdaje Muzejsko društvo Hrvatske I Društvo konzervatora Hrvatske (VMK).

Summary

Dragutin Zajc, Untiring Cultural Worker (1909. - 1997.)

Keywords: Dragutin Zajc, cultural worker, museum, librarian, curator, conservator, researcherr and promotor, vultural and historical heritage

Dragutin Zajc, native Križevci inhabitant, known as „Mis'er Zajček“, was born into a well-known Križevci family of inn-keepers, where local gentlemen used to gather. In such surroundings Dragutin Zajc grew up and created his viewpoint. At an early age he took part in social life and became a member of institutions and associations that cherished Croatian national idea: Križevci mountaineering club „Kalnik“, singing society „Kalnik“ and Matica hrvatska/Central Croatian Cultural and Publishing Society. Although he never graduated from high school, he developed a keen interest in collecting objects of art and other antiquities. In post-war times he was the first librarian of the city library and the first manager of the city museum, curator of museum collection, conservator and pedagogue that actively participated in educational processes and through cooperation with elementary and secondary school teachers interpreted topics from recent and ancient history of the area. He really was a true cultural worker in the field of museum and conservation activities in Križevci during the '50s and '60s of the 20th century.

⁴⁵ Djelovanje Dragutina Zajca kao muzealca, ljubitelja starina, "predrage domaće reči", i hrvatske građanske i narodne baštine i njegove ljudske osobine predstavio je Z. Homen u Katalogu izložbe u povodu 10-te godišnjice smrti Dragutina Zajca. Karakterne osobine dobroćudnost, druželjubivost, posebno gostoljubivost koja je navise dolazila do izražaja u njegovoj klijeti u Greberancu, a svjedočanstvo njegove druželjubivosti predstavlja Knjiga posjetilaca njegove klijeti koja obuhvaća razdoblje od gotovo 50 godina. Odlike njegova karaktera pridonijele su stvaranju slike o gostoljubivosti Križevčana.